

la, je nastalo letalo DC 3, ki je s 13000 izdelanimi primerki postalo eno najuspešnejših letal vseh časov. To letalo je npr. z 21 potniškimi sedeži letalskim družbam zagotovilo donosnost pri potniškem prometu, neodvisno od pošte ali tovara. Potniški letalski promet je dobil v 50. letih z medcelinskimi poleti nov zagon. V tem obdobju so tudi letališča iz nekakšnih brezobličnih površin s posameznimi objekti postopoma dobivala svojo posebno prepoznavno podobo. Vse večja letala so od arhitektov zahtevala nov pristop pri načrtovanju hangarjev. Ker streh velikih površin pri hangarjih ni možno podpirati s stebri, kot npr. pri tovarniških halah, so izpopolnili tehnologijo gradnje školjkastih strešnih konstrukcij. Takšna oblika se je v 50. letih tudi širše uveljavila. Primer takšne gradnje, ki je tudi nam dobro znan, je npr. Hala A ljubljanskega Gospodarskega razstavišča.

Ko se ob prehodu v novo tisočletje ozremo v zgodovino lahko sklenemo, da so ljudje množično sprejeli vse tiste tehnične predmete, ki človeka razvajajo. Večina od njih niti ni rezultat njihovega načrtnega razvoja, temveč so nastali kot rezultat raziskav in odkritij za potrebe gospodarstva, znanosti, tehnologije, raziskav v vojaške namene ipd. Trditev, da je avtomobil nastal kot rezultat odkritja motorja z notranjim izgorevanjem, bi bila sporna. Dejstvo pa je, da je avtomobil lahko postal uporaben šele takrat, ko so zanj razvili primeren pogonski stroj, kakršen je npr. motor z notranjim izgorevanjem. Slednjega so intenzivneje razvijali v 19. stoletju kot stabilni motor za pogon strojev v manjših industrijskih obratih in delavnicah, kjer so potrebovali manjši, cenejši, varnejši in prilagodljivejši pogonski stroj¹³. Motorji z notranjim izgorevanjem so se v industriji obdržali razmeroma kratek čas (z elektrifikacijo so jih kmalu izpodrinili električni rotacijski stroji), najbolj pa so se uveljavili za pogon motornih vozil. Podoben primer je televizija, danes ena najmnožičneje uveljavljenih telekomunikacijskih naprav, računalnik, letalo ipd.

Uredniku je v veliki meri uspelo zbrati prispevke, ki obravnavajo najpomembnejše pred-

stavnike predmetov in naprav iz vsakdanjega življenja. Tematike, ki jo obravnava knjiga, ni možno na nobeni točki skleniti. Čeprav ne gre za predmet ali napravo, bi bilo knjigo zanimivo dopolniti tudi s prispevkom o umetnih snoveh. Te so bistveno pripomogle k množični proizvodnji naprav in predmetov iz vsakdanjega življenja, in to zaradi razmeroma nizkih proizvodnih stroškov pri njihovi predelavi in zaradi množične uporabe. Zato verjetno ni sporna trditev, da je bilo 20. stoletje tudi v znamenju umetnih snovi, s svojimi uporabnimi prednostmi na eni in posledicami, ki jih je njihova proizvodnja, uporaba in odlaganje pustila na okolju na drugi strani. Morda bo tej knjigi sledilo nadaljevanje, kjer se bodo kolesu, letalu, avtomobilu, televizorju in cvetju pridružile tudi plastične mase, računalnik, avdio naprave, ali pa hladilnik, pralni stroj, električna ročna orodja ipd. Knjiga je zanimiva tako za povprečnega bralca kot za nekoga, ki išče nove možnosti in oporne točke pri raziskovanju, obravnavi ali interpretaciji obravnavanih in tudi drugih predmetov iz vsakdanjega življenja. Zato bo dobrodošla vsakomur, ki bi si pri obravnavanju takšnih predmetov želel s tehničnega razširiti obzorje tudi na širše področje kulturne zgodovine.

Boris Brovinsky

NEPOZABEN PORTRET MOŽGANSKE SMRTI NEKEGA NARODA

Jung Chang, Divji labodi : tri hčere Kitajske. Ljubljana : Samozaložba Vanda Cedilnik, 1997. 604 strani.

Redka so dela, ki so hkrati prodajne uspešnice, kritiški hiti in še korektna (čeprav malce drugačna) zgodovina. Vse troje se je posrečilo v Veliki Britaniji živeči Kitajki Jung Chang, profesorici lingvistike na London University. Čeprav je knjiga v Veliki Britaniji izšla že 1991. leta in bila v slovenščino prevedena lani, mislim, da si še vedno zasluži predstavitev.

Zgodba treh generacij žena avtoričine družine je hkrati zgodba mnogih Kitajcev, ki so živeli v času velikih sprememb – v 20. stoletju. Yufang, njena babica, se je rodila v družini provin-

¹³ Več o tem:

Erik Eckermann: Vom Dampfwagen zum Auto - Motorisierung des Verkehrs, Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Reinbek bei Hamburg 1981.

Joachim Varchmin/Joachim Radkau: Kraft, Energie und Arbeit, Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Reinbek bei Hamburg 1981.

cialnega uradnika v Mandžuriji. Ker je veljala za lepoticco (s primerno povitimi, iznakaženimi nogami), si jo je oče izbral za aduta v tekmi za boljši položaj. Uspel jo je predstaviti svojemu predstojniku, enemu izmed močnih generalov, ki so tedaj obvladovali Kitajsko. General Xue Zhi-heng jo je vzel za eno izmed svojih konkubin, ji opremil palačo v njenem domačem Yixianu ter kmalu odšel. Mladenka je ostala sama sredi intrig lastnega služabništva in je živela v strahu pred njihovim tožarjenjem.

Soproj jo je ponovno obiskal šele čez šest let. Takrat je bil le še bogat upokojenec – na Kitajskem je namreč zavladała nova sila: Kuomintang. Po tem kratkem obisku se je 1931 rodila Bao Qin, mati Jung Chang. Otrok je postal središče življenja zdolgočasene ženske.

Po smrti starega generala 1933 se je Yu-fang ponovno omožila. Poročila se je z več kot trideset let starejšim vdovcem, bogatim zdravnikom tradicionalne medicine in lekarnarjem dr. Xio. Ta se je zaradi nje razšel s svojo družino, zapustil uspešno obrt in se z ženo preselil v Jinzhou.

Ne dolgo pred tem, leta 1932, so Japonci proglasili razglasitev mandžurske neodvisnosti in na prestol Mandžukua postavili nekdanjega kitajskega cesarja Pu Yija. Toda prelomni politični dogodki niso spremenili ne življenja Yu-fang ne življenja običajnih Mandžujcev. Kot pravi pisateljica: prebivalstvo nikoli ni moglo izbirati svojih vladarjev in je spremembo na vrhu le sprejelo na znanje. Mnogim izobraženim Mandžujcem – tudi dr. Xiu – pa je bil njihov sonarodnjak Pu Yi dobrodošla zamenjava in logična izbira.

Toda mandžurska neodvisnost je bila le fasada in pomen Japoncev je v Mandžuriji vse bolj naraščal. Tudi v Jinzhou so se priselili številni Japonci in prevzeli pomembnejše položaje v administraciji, relativno razviti industriji in tudi šolstvu. Avtoričina mati je odraščala v okolju, ki ga je vse bolj zaznamovala brutalna prevlada Japoncev; Mandžujci in Hani so postajali drugorzredni prebivalci. A življenje seveda nikoli ni črno-belo: družina dr. Xia se je spoprijateljila z japonskimi sosedi, dr. Xia pa je dobro služil z zdravljenjem Japoncev.

Po japonski kapitulaciji avgusta 1945 in pred prihodom Rdeče armade je v mestu vladal kaos in domačini so obračunavali z Japonci, številni pa so ropali in posiljevali tudi sonarodnjake

(predvsem pa sonarodnjakinje). Prihod Rusov so domačini zatorej pričakali z velikim upanjem, a kmalu so bili razočarani. Ruski vojaki so vlogo osvoboditeljev še vedno povezovali z ropanjem in posiljevanjem.

Prihod kitajskih komunistov je končno prinesel olajšanje. Čeprav niso bili veliki in lepi nadjudje, kakršne si je v domišljiji slikala avtoričina mati Bao Qin, so vzpostavili red in znova pognali gospodarstvo v tek. Njihovo gospostvo nad mestom in Mandžurijo je po umiku Rdeče armade trajalo le nekaj tednov – pokrajino so zasedle nacionalistične sile Kuomintanga. Ti so hitro zapravili svoj ugled in vzpostavili koruptno oblast, ki ji je ob strani stala tajna policija. Mladostno zagnana Bao Qin je vse bolj simpatizirala s komunisti in končno začela sodelovati s komunističnim odporom. Ko so komunisti proti koncu leta 1948 ponovno zasedli Jinzhou, se je navdušeno vključila v delovanje študentske zveze in postala aktiven podpornik komunistov.

Krhanje družinske avtoritete, ki je bilo tudi posledica nenehnega menjavanja oblastnikov, ter nove možnosti izobraževanja so njej in številnim drugim Kitajkam omogočile samostojnost pri izbiri poklica pa tudi moža. Med svojim delom za komuniste je spoznala dolgoletnega partijca in gverilca, Sečuanca Wang Yuja. Deset let starejši, izobraženi, asketski in čisti komunistični funkcionar ter mlada aktivistka sta se zaljubila ter se nedolgo za tem poročila.

Kitajski komunisti so takrat delovali kot kakšna asketska verska ločina: od svojih članov so zahtevali zgledno obnašanje in disciplino ter nadzorovali vse vidike njihovega življenja. Upali so, da bodo tako na svojo stran pridobili prebivalstvo, ki je bilo navajeno goljufivih in podkupljivih oblastnikov. Obenem se niso kaj dosti vpletali v življenje običajnih ljudi. Še naprej so delovala privatna podjetja (tudi ordinacija in lekarna dr. Xia) in večina prebivalstva je živela v skladu s tradicionalnimi običaji.

Avtoričin oče je bil pravi prototip novega funkcionarja. Ne glede na posledice zase ali za družino se je strogo držal pravil. Po selitvi v Sečuan, v njegov domači Yibin, si je po zaslugi fanatičnega boja proti nepotizmu, korupciji in privilegijem pridobil nemajhen ugled med ljudmi, a si hkrati odtujil soprogo in dobil mnoge nasprotnike med ne tako pravovernimi partijskimi kolegi.

Leta 1952 se je zakoncema rodila prva hči Er Hong. Ta se je pozneje preimenovala v Jung Chang - njeno ime je namreč zvenelo enako kot izgovorjava besedne zveze "bledo rdeče" in v šoli je bila zaradi tega tarča posmeha za revolucijo nadvse zavzetih sošolcev - in je avtorica ocenjevane knjige. Njena mladost je bila, posebno po selitvi v provincialno prestolnico Chengdu, dolgo relativno udobna. Bila je otrok partijskih veličin in živela je ločeno od sveta v, kot sama zapiše, "*privilegiranem zapredku*". Ko so Kitajsko začele pretresati nenehne politične kampanje, ki jih je vzpodbujal Mao, se otroci težav niso zavedali. Tudi ko je bila mati med kampanjo "odkrivanja skritih protirevolucionarjev" zaradi stikov s častniki Kuomintanga (v Jinzhou takoj po vojni) v priporu, so za otroke skrbele dojilje in neutrudna babica.

Prve neugodne izkušnje je prinesel "veliki skok naprej". Idiotska kampanja, ki si jo je bil zamislil menda genialni Mao, naj bi Kitajsko izstrelila med industrijske velesile. Komunistično malikovanje težke industrije je na Kitajskem dobilo prav groteskne razsežnosti. Vse prebivalstvo je večino dneva zbiralo staro železo in ga topilo v priročnih topilnicah, ki so stale na šolskih, bolnišničnih in mestnih dvoriščih ter na kmečkih vrtovih. Zdravniki so prekinjali operacije, ker so morali skrbeti, da ogenj pod kotlom ne bi ugasnil, v topilnicah so končali voki in vsi drugi železni kuhinjski pripomočki. Ker se je prebivalstvo ukvarjalo z neumnostmi, seveda ni bilo časa, da bi skrbelo za polja in naslednje leto so za lakoto umrli milijoni.

Partijski privilegiranci so bili sicer precej na boljšem kot kmetje, toda tudi v funkcionarskem bloku v Chengduju so občutili pomanjkanje. Ker pa je propaganda ljudi zasipala z novicami o poplavih in drugih nesrečah ter je serija čistk že zatrla kritično razmišljanje, so le redki s prstom pokazali na "velikega krmarja" Maa. Ta se je spretno umaknil v ozadje in gospodarstvo prepustil sposobnejšim, skrbel pa je za krepitev svojega kulta in pripravljaval vrnitev. Njegov nemirni duh se je v ozračju postopne stabilizacije in izboljševanja le težko znašel. Prav v duhu kakšnih futuristov si je želel boja, uničenja starega in nenehnih sprememb.

Avtorica nam v knjigi prepričljivo opisuje svojo nezlomljivo vero v predsednika Maa, ki se je marsikdaj manifestirala v prav čudnih oblikah. Ker se je po polomu "velikega skoka naprej"

umaknil iz vodenja ekonomije, je Mao sprožal manjše, manj škodljive, a nič manj nepotrebne in destruktivne kampanje. Na njegovo spodbudo je mladina pulila travo in rože, ki da so buržoazna navada; v šoli je učenje potrebnih stvari vse bolj zamenjevala maoistična indoktrinacija.

Kljub ideološkemu in intelektualnemu nasilju pa je bilo to obdobje sorazmernega obilja in napredka. Jung Chang je hodila na imenitno šolo, z izvrstnimi učitelji in temu ustreznimi uspehi. Živela je v prepričanju, da živi v idealni državi; kljub nekaj (filmskim) stikom s svetom izven Kitajske si je sliko o "kapitalizmu" ustvarila na podlagi uradne propagande. Prisegla si je, da bo delala za svetovno revolucijo in rešila uboge otroke na zahodu, ki trpijo pomanjkanje.

Z nastopom kulturne revolucije, enega najbolj protikulturnih in nazadnjaških gibanj v svetovni zgodovini, se je situacija začela temeljito spreminjati. Mao se je (pod geslom: "*Najprej uniči, in izgradnja bo poskrbela sama zase!*") odločil uničiti strankine strukture in ponovno doseči absolutno oblast. Na udaru sta se znašla tudi starša Jung Chang, posebno oče. Ta je svoj položaj poslabšal še s pismom Mau, v katerem ga je rotill, naj ustavi norijo.

Seveda ni nič več pomagalo. Dežela se je znašla v kaosu, učenci so pretepali učitelje, uradniki svoje nadrejene, spopadale so se rivalske skupine Rdečih gardistov. Lep del večtisočletne kitajske dediščine je končal v ognju ali bil porušen do tal. Kar težko je verjeti kakšne neumnosti in surovosti so se dogajale med tem izbruhom pobesnele ideologije. V zmedu se je Jung Chang le težko znašla. Pridružila se je gardistom in romala v Peking, a je vse bolj opažala, da je nekaj narobe. Oče in mati sta bila nenehno tarča pretepanj in poniževanj in njen svet se je sesuval. Toda Mao je bil še vedno nedotakljivi, božanski in nezmotljivi voditelj in le počasi se je dokopala do spoznanja, da je prav Mao gonilna sila kulturne revolucije.

Hude notranje boje pa je bil tudi njen oče. Kot pravi vernik komunizma in pokončna oseba, kljub številnim pretepanjem in obtoževanjem ni bil pripravljen skloniti glave. Brezkompromisnost ga je pripeljala do živčnega zloma in naposled v delovno taborišče. Izpustili so ga šele čez tri leta. Žal v slovenski izdaji ni slik, na katerih lahko vidimo posledice, ki jih je kulturna revolucija pustila na obrazu avtoričinega očeta.

V drugo taborišče so poslali tudi njegovo ženo, otroci pa so bili raztepeni po Kitajski. Mao, ki nikoli ni maral izobražencev, je razpusil šole in kitajsko mladino ter številne druge meščane (skupaj 15 milijonov ljudi) nagnal na kmete, da bi se učili skozi delo. *"Kmetje imajo umazane roke in v kravjem dreku namočene noge, a so mnogo bolj čisti kot intelektualci"*, je značilno grobo izjavil veliki mislec. Jung Chang je skupaj z mlajšo sestro pristala v mali vasi na obronkih Himalaje. Le mukoma je uspela priti iz tega zakotja in si priborila mesto v komuni blizu Chengduja.

Ker kot mestni otrok ni bila uporabna pri kmečkih opravilih in je bila pogosto odsotna, saj je obiskovala mamo in očeta, so bili vaščani prezadovoljni, ko je napredovala v "bosonoga zdravnika". V skladu z Maovo krilatico: *"Več knjig ko prebereš, bolj neumen postaneš"*, je dobila le kratek priročnik in že je lahko začela zdraviti. Šele 1971 se je lahko vrnila v Chengdu in se zaposlila v tovarni kot električar.

Razmere so se v začetku sedemdesetih izboljšale: 1971 je bila rehabilitirana pisateljčina mama, 1972 je bil iz taborišča izpuščen njen oče, 1973 pa se je na prizorišču spet pojavil Deng Xiaoping, ki ga je bil Mao izpustil, da bi rešil ohromljeno ekonomijo. Politična klima se je počasi otoplila in spet so začele delovati šole, Jung Chang se je 1973 lahko vpisala na Sečuansko univerzo. Med študijem angleščine, ki je bil pravo vrhovodstvo, saj je prevelika želja po znanju veljala za reakcionarno, se ji je odprl nov svet. K temu je marsikaj prispevala njena mama, ki se je kot pregovorna levinja borila za hčerkin prihodnost. Obhodila je vse nekdanje tovariše, za katere je menila, da lahko zastavijo svojo besedo na ustreznih mestih. Oče pa je ostal človek načel in hčeri, ki jo je imel najrajši izmed svojih otrok, ni zmožal pomagati; še vedno se je boril proti klientelizmu in drugim tradicionalnim napakam kitajske družbe, čeprav je izgubil neskončno vero v boljši, komunistični jutri.

Leta je 1975 je oče v starosti 54-ih let umrl zaradi infarkta. Pred njegovo soprogo je bila velika naloga – od partije je morala izposlovati ustrezen pogrebni govor. Ta je namreč odločal o nadaljnji usodi otrok. Avantgarda delavskega razreda je otroke še vedno kaznovala za (pogosto namišljene) grehe staršev in jih sodila po njihovih delih.

Po Maovi smrti in obračunu z zloglasno "bando štirih" se je kulturna revolucija za vedno

končala. Jung Chang je 1977 začela predavati na univerzi in 1978 dobila britansko štipendijo. Zgodba se je tako zanjo srečno končala. Kako bo s Kitajsko in Kitajci, pa bomo šele videli...

Knjiga Jung Chang ni znanstvena zgodovina, temveč pripoved o ljudeh v času, o ljudeh, ki jim usoda ni prizanašala. *Divji labodi* so čudovit prispevek k zgodovini neke države in zlasti k spoznavanju komaj predstavljive ideološke pobesnelosti. Le strinjam se lahko s kritikom *Sunday Timesa*, ki je zapisal, da je knjiga *"an unforgettable portrait of the brain-death of a nation"*.

Čeprav gre vse spoštovanje pogumu založnice, ki obsežnega dela ni le izdala, temveč ga je tudi prevedla, ni mogoče spregledati nekaterih pomanjkljivosti slovenske izdaje. Prevod je na nekaterih mestih površen, želeli bi si še kakšen lektorski poseg več, predvsem pa motijo tehnične napake. Celi odstavki so po zaslugi nepozornega pretvarjanja iz enega kodnega razporeda v drugega brez šumnikov. Branje znakov č namesto č in podobne nerodnosti pač kvarijo bralni užitek. Z malo več skrbnosti bi to izdajateljica mogla in morala preprečiti.

Rok Stergar

IZSELJEVANJE SKOZI OČI (IN DUŠE) IZSELJENCEV

Marjan Drnovšek, Usodna privlačnost Amerike. Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom. Korenine, Nova revija, Ljubljana 1998, 390 strani.

Preseljevanje ljudi je eden izmed procesov, ki potekajo že od nekdaj in na svoj način odslikavajo ekonomske in kulturne razmere nekega časa in prostora. Slovenski prostor pri tem ni nobena izjema, saj so ljudje tukaj vsaj že od srednjega veka za krajši čas ali za vedno zapuščali svoja ognjišča. Razlogi za to so bili različni, takšna pa je bila tudi struktura tistih, ki jih je pot zanesla na vse konce znanega in neznanega sveta.

Obdobje, v katerem izseljevanje posebej vpliva na potek zgodovine Slovencev, je čas 19. in začetka 20. stoletja, ko v nekaj več kot tričetrst stoletja dobi razsežnosti, ki pravzaprav osupne-